

ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

SUSPENSION FROM OFFICE IN CRIMINAL PROCEEDINGS: INTERNATIONAL STANDARDS AND WAYS TO IMPROVE UKRAINIAN LEGISLATION

Дякін Я.О., к.ю.н.,
старший науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності
Національна академія внутрішніх справ
orcid.org/0000-0002-6943-0151

Калатур М.В., д.ю.н., професор,
старший науковий співробітник
Навчально-наукової лабораторії дослідження проблем забезпечення прав осіб,
які постраждали від війни
Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
orcid.org/0000-0001-6146-9468

У статті розглянуто особливості вітчизняного механізму застосування заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді відсторонення від посади крізь призму міжнародних стандартів та закордонної практики. Здійснено відповідний порівняльно-правовий аналіз обмеження права на працю під час розслідування кримінального правопорушення в Україні та Федеративній Республіці Німеччина (далі – ФРН) як одній із провідних країн Європейського Союзу (далі – ЄС). Проаналізовано прецедентну практику та визначено правову позицію Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) стосовно втручання у право особи на працю та повагу до приватного життя і забезпечення балансу приватних та публічних інтересів у таких справах. З огляду на результати проведеного дослідження сформульовано пропозиції щодо вдосконалення відповідного законодавства України, спрямованого на посилення вимог до оцінки пропорційності втручання, запровадження механізмів соціальних гарантій для відсторонених осіб та підвищення ефективності судового контролю при продовженні строків дії цього заходу.

Встановлено, що євроінтеграційний вектор розвитку України виступає одним із визначальних чинників реформування національної системи кримінальної юстиції. Набуття статусу кандидата в члени ЄС та необхідність виконання міжнародних зобов'язань актуалізують проблему адаптації вітчизняного кримінального процесуального законодавства до стандартів ЄС та практики ЄСПЛ. Особливої ваги набуває гармонізація інститутів, що пов'язані із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема відсторонення від посади, оскільки вони передбачають суттєве втручання у конституційні права особи, зокрема право на працю. З'ясовано, що правова природа відсторонення від посади має виключно превентивний характер і спрямована на запобігання ризикам перешкоджання кримінальному провадженню, а не на покарання особи. Аналіз практики ЄСПЛ, зокрема рішення у справі «Олександр Волков проти України», засвідчує, що легітимність застосування цього заходу залежить від дотримання трьох критеріїв: законності, переслідування легітимної мети та необхідності у демократичному суспільстві. Відступ від цих принципів або формальний підхід до оцінки ризиків розглядається як порушення права на повагу до приватного життя та справедливий суд.

Ключові слова: відсторонення від посади, заходи забезпечення кримінального провадження, євроінтеграція, стандарти ЄС, Європейський суд з прав людини, право на працю, пропорційність втручання, адаптація законодавства.

The article examines the peculiarities of the domestic mechanism for applying a measure of ensuring criminal proceedings in the form of removal from office through the prism of international standards and foreign practice. A comparative legal analysis of restrictions on the right to work during the investigation of criminal offenses in Ukraine and the Federal Republic of Germany as one of the leading countries of the European Union was carried out. The case law is analyzed and the legal position of the European Court of Human Rights regarding interference with the right to work and respect for private life and ensuring a balance between private and public interests in such cases is determined. Based on the results of the study, proposals are formulated to improve the relevant legislation of Ukraine, aimed at strengthening the requirements for assessing the proportionality of interference, introducing mechanisms of social guarantees for dismissed persons, and increasing the effectiveness of judicial control when extending the duration of this measure.

It has been established that the European integration vector of Ukraine's development is one of the determining factors in the reform of the national criminal justice system. The acquisition of the status of a candidate for EU membership and the need to fulfill international obligations actualize the problem of adapting domestic criminal procedural legislation to EU standards and the practice of the ECHR. The harmonization of institutions related to the application of measures to ensure criminal proceedings, in particular, removal from office, is of particular importance, since they involve significant interference with the constitutional rights of an individual, in particular the right to work. It has been found that the legal nature of removal from office is exclusively preventive in nature and is aimed at preventing the risks of obstructing criminal proceedings, and not at punishing an individual. An analysis of the practice of the ECHR, in particular the decision in the case "Olexandr Volkov v. Ukraine", shows that the legitimacy of the application of this measure depends on compliance with three criteria: legality, pursuit of a legitimate aim and necessity in a democratic society. Deviation from these principles or a formal approach to risk assessment is considered a violation of the right to respect for private life and a fair trial.

Key words: removal from office, measures to ensure criminal proceedings, European integration, EU standards, European Court of Human Rights, right to work, proportionality of intervention, adaptation of legislation.

Постановка проблеми. Інститут відсторонення від посади є дієвим механізмом запобігання протиправному впливу підозрюваного (обвинуваченого) на хід розслідування, однак його застосування пов'язане з істотним втру-

чанням у закріплене в ст. 43 Конституції України право кожного на працю [1]. Це дає привід вважати такий захід співмірним за рівнем суворості із домашнім арештом чи триманням під вартою попри його належність до неізо-

ляційних заходів, що породжує проблему відсутності необхідного балансу між потребами слідства та правами особи. Чинним Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) чітко окреслені часові межі застосування цього заходу (на строк не більше двох місяців із можливістю подовження відповідно до вимог статті 158 КПК України) [2], проте не передбачено можливості застосування менш обтяжливих обмежень, впровадження компенсаторних механізмів матеріального забезпечення особи або реалізації інших соціальних гарантій, що є поширеною практикою в країнах ЄС.

Зважаючи на те, що відсторонення від посади є формою державного примусу, обґрунтованість застосування такого заходу може викликати питання, актуальні для розгляду ЄСПЛ в контексті дотримання вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Зокрема, практика ЄСПЛ задає досить високі стандарти забезпечення засад справедливого судочинства та свідчить, що повинні бути запроваджені процесуальні гарантії забезпечення того, щоб механізм відсторонення від посади не використовувався свавільно, що є особливо нагальним питанням для України в умовах дії воєнного стану. У цьому контексті дослідження інституту відсторонення від посади набуває стратегічного значення з огляду на євроінтеграційний курс України, оскільки гармонізація вітчизняного кримінально-процесуального законодавства з європейськими стандартами вимагає неухильного дотримання балансу між інтересами слідства та правами людини.

З огляду на зазначене, існує потреба у дослідженні європейських стандартів та моделей регулювання процедури відсторонення від посади, які дозволяють мінімізувати наслідки для особи без шкоди для цілей кримінального провадження та з гарантованим урахуванням дотримання відповідних прав громадян із метою їх подальшої імплементації в правове поле України.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. З огляду на євроінтеграційний курс України, проблематика гармонізації національного кримінального процесуального законодавства із європейськими стандартами набуває особливої актуальності. Вагомий внесок у дослідження окремих питань відсторонення особи від посади в кримінальному процесі, а також гармонізації українського законодавства із європейським зробили такі вчені: Анастасієва В. В., Волобуєв А. Ф., Дьомін Ю. М., Зарадюк З. В., Ісланкін С. М., Коваль М. В., Ковбас І. В., Корунчак Л. А., Музичук К. С., Полетило П., Шило О. Г., та ін.

Метою статті є комплексне дослідження відповідності національного механізму відсторонення від посади стандартам ЄС та практиці ЄСПЛ, здійснення порівняльно-правового аналізу із законодавством провідної країни ЄС – ФРН, а також напрацювання на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України для забезпечення балансу між ефективністю досудового розслідування та дотриманням трудових прав особи.

Виклад основного матеріалу. Становлення державної політики України стосовно євроінтеграції розпочало своє формування після проголошення незалежності. Серед пострадянських країн Україна першою уклала Угоду про партнерство і співробітництво з Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (далі – Угода) [3], яка була ратифікована Верховною Радою України 10 листопада 1994 року та набрала чинності 1 березня 1998 року після ратифікації всіма країнами-членами ЄС. Угода слугувала нормативним підґрунтям, яке протягом десятиліття визначало правові межі та механізми співробітництва між країнами ЄС та Україною. Доречно зауважити, що саме цей документ вперше на договірному рівні закріпив зобов'язання України щодо поступового приведення існу-

ючого та майбутнього законодавства у відповідність до права Співтовариства. Угода вийшла за межі економічної взаємодії, визначивши також напрями співпраці у правовій сфері. Саме це вбачається однією із передумов для реформування української правової системи відповідно до європейських стандартів прав людини.

Загалом, курс на набуття повноправного членства в ЄС був офіційно задекларований Україною та визнаний Євросоюзом наприкінці 1990-х років і отримав нормативне закріплення 11 червня 1998 року разом із затвердженням Указом Президента України Стратегії інтеграції до Європейського Союзу. Відтоді євроінтеграція розглядається як головний і незмінний зовнішньополітичний та внутрішній пріоритет розвитку держави, який передбачає зокрема й гармонізацію вітчизняного законодавства із європейськими принципами та стандартами права. Відповідно до змісту Методики визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм [4], затвердженої Наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 16.03.2005 р. № 62, під «гармонізацією» (приведенням у відповідність) розуміється «приведення національних стандартів у відповідність до європейських». Як слушно наголошує Корунчак Л. А., цей процес передбачає адаптацію українського законодавства до *acquis communautaire* – правової системи ЄС, яка охоплює нормативні акти, спільну зовнішню та безпекову політику, а також співпрацю у сферах юстиції та внутрішніх справ [5, с. 15].

Стратегічний вибір України на користь євроінтеграції отримав остаточне юридичне закріплення 23 червня 2022 року із наданням Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі рішенням Європейської ради [6]. В контексті цього доречною є думка Зарадюк З. В. та Музичук К. С., які зауважують, що набуття цього статусу актуалізує необхідність виконання Копенгагенських критеріїв та рекомендацій Європейської Комісії, а це вимагає згаданої вище адаптації законодавства до системи права ЄС [7, с. 77]. Тобто ключовим вбачається безумовне забезпечення стабільності установ, що гарантують демократію, верховенство права та права людини. Відтак, реформування національної системи кримінальної юстиції перестає бути питанням виключно внутрішньої політики, а трансформується у міжнародне зобов'язання України щодо побудови такого кримінального процесу, де заходи державного примусу застосовуються з неухильним дотриманням європейських стандартів.

У цьому контексті пріоритетного значення набуває реформування однієї із найбільш чутливих сфер взаємодії держави та особи – кримінального процесуального законодавства, яке, на думку Школи С. М., є невід'ємною частиною гарантій прав людини [8, с. 99]. Особливу увагу варто приділити механізмам, які, з одного боку, забезпечують ефективність досудового розслідування, а з іншого – безпосередньо зачіпають конституційні права громадян, зокрема право на працю та професійну діяльність.

Одним із таких дієвих, проте дискусійних інструментів у системі заходів забезпечення кримінального провадження є інститут відсторонення від посади. Його застосування потребує виваженого підходу, адже необґрунтоване втручання у трудові права особи може призвести до порушення міжнародних стандартів прав людини. Саме тому нагальною необхідністю вбачається ґрунтовний аналіз міжнародного досвіду та практики ЄСПЛ задля імплементації кращих європейських стандартів регулювання інституту відсторонення від посади у національну правову площину, що дозволить забезпечити баланс між публічними інтересами слідства та приватними правами підозрюваного чи обвинуваченого.

Перш ніж розглядати проблематику застосування цього заходу та аналізувати міжнародні стандарти, вважаємо доречним окреслити його правову природу та зміст.

Зауважимо, що законодавець не наводить визначення поняття «відсторонення від посади», натомість обмежуючись регламентацією підстав та процесуального порядку його застосування, тому зміст цього заходу в правозастосовній практиці розкривається через доктринальні тлумачення. Шило О. Г. розглядає відсторонення від посади як захід забезпечення кримінального провадження, сутність якого полягає в тимчасовому недопущенні підозрюваного, обвинуваченого до виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків протягом певного строку, який за загальним правилом здійснюється за рішенням слідчого судді, суду з метою припинення кримінального правопорушення підозрюваного, обвинуваченого; припинення протиправної поведінки підозрюваного, обвинуваченого; запобігання протиправній поведінці підозрюваного, обвинуваченого, який, перебуваючи на посаді, може знищити чи підробити речі чи документи, що мають значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином [9, с. 276].

У національному законодавстві відсторонення від посади регламентовано главою 14 КПК України, а статтею 131 віднесено до заходів забезпечення кримінального провадження [2]. Важливо зазначити, що ключовою ознакою цього інституту є його превентивний, а не каральний характер. Ісланкін С. М. формулює мету відсторонення від посади, виходячи із наведеного вище визначення, наданого Шило О. Г.: 1) припинення кримінального правопорушення підозрюваного, обвинуваченого; 2) припинення протиправної поведінки підозрюваного, обвинуваченого; 3) запобігання протиправній поведінці підозрюваного, обвинуваченого [10, с. 747].

З урахуванням вищезазначеного, можемо зробити висновок, що мета застосування цього заходу полягає не в покаранні особи за ймовірне правопорушення, а в унеможливленні використання нею владних повноважень для перешкоджання кримінальному провадженню: знищення доказів, тиску на свідків чи підлеглих, фальсифікації службових документів.

Правові підстави відсторонення від посади визначені законодавцем у статті 154 КПК України. Вони становлять сукупність обов'язкових юридичних умов, без наявності яких ініціювання цього питання є процесуально неможливим. До таких умов належать: 1) наявність у особи процесуального статусу підозрюваного або обвинуваченого; 2) класифікація інкримінованого кримінального правопорушення як злочину; 3) дотримання належної правової процедури, що передбачає звернення з клопотанням належного суб'єкта (прокурора або слідчого за погодженням з прокурором) до слідчого судді або суду. Відсутність хоча б одного з цих елементів виключає правову можливість застосування даного заходу забезпечення.

У свою чергу, фактичні підстави відсторонення від посади випливають зі змісту частини 1 статті 157 КПК України: 1) припинення кримінального правопорушення; 2) припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного чи обвинуваченого, який, перебуваючи на посаді, може знищити чи підробити речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином. Сторона обвинувачення зобов'язана довести слідчому судді, що підозрюваний, продовжуючи виконувати свої службові обов'язки, матиме об'єктивну можливість використати надані йому владні повноваження для перешкоджання кримінальному провадженню.

Процесуальний порядок ініціювання відсторонення від посади передбачає звернення прокурора або слідчого (за погодженням із прокурором) до слідчого судді

з відповідним клопотанням. Наявність обґрунтованої підозри у вчиненні злочину є імперативною вимогою частини 1 статті 154 КПК України: слідчий суддя, розглядаючи клопотання, зобов'язаний встановити наявність достатніх підстав вважати, що перебування підозрюваного на посаді створює реальні ризики для об'єктивного встановлення істини. Відсторонення здійснюється на строк не більше двох місяців з можливістю подальшого продовження в межах строку досудового розслідування.

В контексті досліджуваної теми важливо зазначити, що питання відсторонення від посади в кримінальному процесі не регулюється тим чи іншим міжнародним актом, проте застосування цього інституту має відповідати низці загальноновизнаних міжнародних стандартів прав людини. Зокрема мова йде про Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (Європейську конвенцію з прав людини) [11], ратифіковану Верховною Радою України 17 липня 1997 року. Хоча у Конвенції, звісно, прямо не згадується відсторонення від посади, вона встановлює стандарти, які є ключовими для його застосування: право на справедливий суд (стаття 6 Конвенції) – будь-яке обмеження прав, включно з правами, пов'язаними з професійною діяльністю, має відбуватися у рамках справедливої судової процедури; право на повагу до приватного і сімейного життя (стаття 8 Конвенції) – відсторонення від посади, особливо якщо воно тягне за собою звільнення або значні обмеження професійної діяльності та доходу, може розглядатися як втручання в приватне життя особи, яке має бути обґрунтованим [11].

Також опосередковано питання відсторонення від посади регулюється Міжнародним пактом про громадянські та політичні права [12], ратифікованим Президією Верховної Ради Української РСР 19 жовтня 1976 року. До нього входить право всіх осіб бути рівними перед судами і трибуналами (стаття 14) та бути рівними перед законом і мати право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону (стаття 26) [12]. Тобто, застосовуючи вимоги зазначених статей до питання відсторонення від посади, можна зробити умовивід, що рішення про відсторонення має бути прийняте незалежним і неупередженим судом; особа, щодо якої застосовується захід, повинна мати можливість захищатися (бути присутньою, надавати докази, користуватися правовою допомогою); а саме рішення має бути законним та обґрунтованим.

Ковбас І. В. та Коваль М. В. звертають увагу на важливість Загальної декларації прав людини (далі – Декларація), прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, щодо фіксації прав і свобод людей [13, с. 96]. Важливо наголосити, що, хоча Декларація є загальним документом і не містить процесуальних норм, її принципи мають пряме відношення до застосування заходу відсторонення від посади. Зокрема, мова йде про пункт 1 статті 23 Декларації, який закріплює право кожної людини на працю, вільний вибір роботи і захист від безробіття; статтю 10 Декларації, яка передбачає, що кожна людина має право на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом [14].

Окреме значення має практика ЄСПЛ, яка не лише тлумачить положення Конвенції, а й формує обов'язкові для держав-учасниць стандарти правозастосування. Полетіло П. акцентує увагу на тому, що, враховуючи законодавче надання практиці ЄСПЛ статусу джерела права в Україні, національні суди зобов'язані застосовувати відповідні правові позиції під час здійснення правосуддя [15, с. 283]. Визначальною для національної правозастосовної практики вбачається справа «Олександр Волков проти України» [16], в якій ЄСПЛ одностайно постановив, що були порушення пункту 1 статті 6 та статті 8 Конвенції. Хоча предметом розгляду було звільнення судді, викладені у рішенні принципи є релевантними і для тимчасових

заходів забезпечення. Суд чітко зазначив, що втручання у професійне життя має відповідати трьом критеріям: бути передбаченим законом, переслідувати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві. Порушення будь-якого з перелічених критеріїв, зокрема відсутність належних процесуальних гарантій від свавілля, свідчить про порушення Конвенції і може стати предметом розгляду в ЄСПЛ.

Втілення зазначених принципів, передусім вимог необхідності та пропорційності втручання, знаходить своє практичне відображення у законодавстві провідних країн Європейського Союзу. Компаративний аналіз, проведений Анастасією В. В., свідчить, що специфіка правового регулювання відсторонення від посади в зарубіжних державах сформувалася під впливом двох зустрічних процесів: з одного боку – уніфікації гарантій прав людини на основі єдиних міжнародних стандартів, а з іншого – збереження національних особливостей кримінально-процесуальних процедур кожної окремої країни [17, с. 94].

На нашу думку, окремої уваги заслуговує досвід ФРН. Погоджуємося із думкою Ісланкіна С. М., який вважає кримінально-процесуальне законодавство ФРН одним із найстабільніших у Європі [18, с. 272]. Кримінальний процесуальний кодекс ФРН (далі – КПК ФРН) діє з 1887 р. і систематично оновлюється та доповнюється нормами відповідно до вимог сьогодення. У німецькій правовій доктрині відсторонення від посади розглядається як додатковий захід забезпечення кримінального переслідування, що має тісний зв'язок із майбутнім покаранням. Так, згідно з §132а КПК ФРН «Попередня заборона на професійну діяльність» [19], слідчий суддя має право винести ухвалу про тимчасову заборону обвинуваченому займатися певною діяльністю, якщо існують обґрунтовані підстави вважати, що вироком суду йому буде призначено покарання у вигляді заборони займатись професійною діяльністю відповідно до §70 Кримінального кодексу ФРН (внаслідок зловживання професією або грубого порушення обов'язків) [20].

Оскільки цей захід обмежує конституційне право на вільний вибір професії, його застосування можливе лише за наявності чітко визначених ризиків, передбачених §112 КПК ФРН. До таких ризиків належать: небезпека ухилення від слідства, ризик знищення чи фальсифікації доказів, а також загроза незаконного впливу на свідків, експертів або інших співучасників.

Характерною особливістю німецької моделі вбачається також механізм реалізації цього заходу: постановою про тимчасову заборону на професію підлягає негайному виконанню. Така імперативність зумовлена превентивною природою інституту: зволікання з відстороненням особи, яка зловживає своїм становищем, може призвести до незворотних наслідків для розслідування – спотворення доказової бази. Водночас, німецьке право передбачає механізм стримувань: вказане рішення підлягає обов'язковому скасуванню у випадку, якщо в ході розслідування вина особи не підтверджується або зникають підстави для застосування §70 КК ФРН.

Проводячи порівняльний аналіз описаного механізму із законодавством України, можна виокремити суттєву відмінність у самому підході до конструювання підстав для відсторонення від посади. Якщо німецький кримінальний процес через призму §132а КПК ФРН встановлює жорсткий причинно-наслідковий зв'язок, де тимчасове відсторонення можливе виключно за наявності високої ймовірності призначення у майбутньому покарання у вигляді заборони на професійну діяльність, то український законодавець пішов іншим шляхом і наділив цей захід більшою автономією. Стаття 154 КПК України дозволяє застосовувати відсторонення від посади як самостійний інструмент нейтралізації ризиків у широкому колі кримінальних проваджень, не прив'язуючи його безпосередньо

до виду очікуваного покарання. На нашу думку, з одного боку, це надає українському слідству більшу оперативну гнучкість, проте з іншого – створює ширше поле для втручання у конституційне право на працю, яке у німецькій моделі є більш захищеним.

Підсумовуючи викладене, можемо констатувати, що чинний механізм відсторонення від посади в кримінальному процесі України, ефективно виконуючи функцію запобігання ризикам, у певних аспектах потребує вдосконалення для досягнення балансу між інтересами слідства та правами особи. З огляду на євроінтеграційний вектор розвитку держави та проаналізований досвід однієї з провідних країн ЄС, вбачається доцільним запропонувати наступні кроки для модернізації цього інституту:

1) зважаючи на практику ЄСПЛ та положення національного законодавства, вбачається доцільним доповнити статті КПК України, що регулюють загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження, більш чіткими вимогами щодо оцінки пропорційності. Зокрема, при вирішенні питання про відсторонення від посади слідчий суддя повинен не лише встановлювати наявність ризиків, а й оцінювати наслідки такого заходу для особи. Варто звернути увагу на необхідність врахування судом того факту, чи може інкриміноване кримінальне правопорушення у майбутньому бути підставою для призначення покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Це дозволить частково імплементувати логіку німецької моделі (§132а КПК ФРН), не руйнуючи при цьому гнучкості вітчизняної правової системи, та забезпечить більш тісний зв'язок між запобіжним заходом і потенційним покаранням.

2) оскільки відсторонення від посади фактично позбавляє особу засобів до існування (заробітної плати) ще до визнання її винуватою вироком суду, це створює ризик з точки зору дотримання презумпції невинуватості. З огляду на європейські стандарти поваги до людської гідності, варто розглянути можливість впровадження компенсаторних механізмів або збереження частини окладу (на рівні прожиткового мінімуму) для осіб, щодо яких застосовано цей захід, за аналогією з інститутом відсторонення суддів або практикою окремих європейських держав. Це дозволить мінімізувати негативні соціальні наслідки для особи та членів її сім'ї, не впливаючи при цьому на ефективність самого заходу.

3) із метою недопущення перетворення процесуального заходу на прихований інструмент покарання, доцільно посилити вимоги до обґрунтування клопотань про продовження строку відсторонення від посади. При кожному наступному продовженні стандарти доказування наявності ризиків мають підвищуватися, а суд повинен ретельніше перевіряти, чи не відпали підстави, які існували на момент первинного відсторонення. Такий підхід узгоджуватиметься з прецедентною практикою ЄСПЛ щодо розумних строків та необхідності періодичного перегляду підстав обмеження прав людини.

Висновки. В результаті дослідження встановлено, що євроінтеграційний вектор розвитку України виступає одним із визначальних чинників реформування національної системи кримінальної юстиції. Набуття статусу кандидата в члени ЄС та необхідність виконання міжнародних зобов'язань актуалізують проблему адаптації вітчизняного кримінального процесуального законодавства до стандартів ЄС та практики ЄСПЛ. Особливої ваги набуває гармонізація інститутів, що пов'язані із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема відсторонення від посади, оскільки вони передбачають суттєве втручання у конституційні права особи, зокрема право на працю. З'ясовано, що правова природа відсторонення від посади має виключно превентивний характер і спрямована на запобігання ризикам перешкоджання кримінальному провадженню, а не на пока-

рання особи. Аналіз практики ЄСПЛ, зокрема рішення у справі «Олександр Волков проти України», засвідчує, що легітимність застосування цього заходу залежить від дотримання трьох критеріїв: законності, переслідування легітимної мети та необхідності у демократичному суспільстві. Відступ від цих принципів або формальний підхід до оцінки ризиків розглядається як порушення права на повагу до приватного життя та справедливий суд.

Порівняльний аналіз законодавства України та ФРН виявив відмінності у концептуальних підходах до регулювання цього інституту. Німецька модель характеризується жорсткою прив'язкою процесуального відсторонення до ймовірності призначення у майбутньому кримінального покарання у вигляді заборони на професійну діяль-

ність. Натомість українська модель є більш автономною та гнучкою, що, з одного боку, надає переваги слідству, а з іншого – створює ширші можливості для непропорційного втручання у права підозрюваного чи обвинуваченого без належного врахування перспективи розгляду справи.

Узагальнюючи, зазначимо, що модернізація інституту відсторонення від посади є важливим кроком на шляху адаптації вітчизняного кримінального законодавства до європейських стандартів. Реалізація запропонованих змін дозволить забезпечити належний баланс між ефективністю досудового розслідування та гарантіями прав особи, що стане ще одним підтвердженням утвердження України як демократичної правової держави в контексті її євроінтеграційного поступу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами : Угода України від 14.06.1994 № 998_012. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text
4. Про затвердження Методики визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм : Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 16.03.2005 № 20438-05. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0438-05#Text>
5. Корунчак Л. А. Євроінтеграція: питання адаптації законодавства України до правової системи Європейського Союзу. *Південно-український правничий часопис*. 2022. № 4. С. 14-19. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_2/4-2_2022.pdf#page=14.
6. European Council conclusions, 23-24 June 2022. European Council : Council of the European Union. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf>.
7. Зарадок З. В., Музичук К. С. Кримінальний процес та криміналістика. Оперативно-розшукова діяльність. *Правовий часопис Донбасу*. 2025. № 3(92). URL: <https://ljd.dnuvs.ukr.education/index.php/ljd/article/view/353/329>.
8. Школа С. М. Актуальні питання імплементації стандартів ЄС у процесуальні норми України: особливості застосування інституту помилування. Collection of scientific papers «ЛОГОС». January 24, 2025; Seoul, South Korea (Feb. 2025). С. 99-102. URL: <https://archive.logos-science.com/index.php/conference-proceedings/article/view/2598/2635>
9. Кримінальний процес : підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків: Право, 2014. 824 с. URL: <http://kizman-tehn.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/Krim-protse-Tatsiy.pdf>
10. Ісланкін С. М. Відсторонення від посади в системі заходів забезпечення кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 746-748. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2024/182.pdf.
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950 №995_004. Ратифікована Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
12. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 19.10.1973 №995_043. Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР №2148-VIII (2148-08) від 19.10.73. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 12.12.2025).
13. Ковбас І. В., Коваль М., В. Щодо прав людини у громадянсько-політичному житті українського суспільства. Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., приуроч. до 28-ої річниці прийняття Конституції України (м. Київ, 25 червня 2024 року). Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. С. 95-99. URL: https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/KRC_conf_pravove_zabezpechennya_traven_2024_A5_DRUK_.pdf.
14. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 № 995_015. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 12.12.2025)
15. Полетило П. Правова позиція ЄСПЛ щодо процесуальних правил встановлення справедливості судового розгляду в кримінальних справах. *Юридичний вісник*. 2024. № 6. С. 283-289. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v6_2023/37.pdf.
16. Рішення ЄСПЛ від 27.05.2013 по справі «Олександр Волков проти України» (Заява № 21722/11). База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#n498.
17. Анастасієва В. В. Відсторонення від посади як захід забезпечення кримінального провадження : дис ... д-ра філософії. Київ, 2023. 256 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1d53157f-79ec-49ba-bbc4-9aabbf808c6f/content>.
18. Ісланкін С. М. Відсторонення від посади: міжнародний досвід регламентації. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 271-274. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2022/4/51.pdf>
19. Кримінальний процесуальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина : прийнятий 12 верес. 1950 р. Gesetze im Internet : веб-сайт. URL: <https://www.gesetze-iminternet.de/stpo/BJNR006290950.html#BJNR006290950BJNG001203311>
20. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина. Dejure. org. Gesetze und Rechtsprechung : веб-сайт. URL: <https://dejure.org/gesetze/StGB/70.html>

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025